

РЕСПУБЛИКА ХҮНҮ, НААДЫМ БАЙЫРЫ-БИЛЕ!

Республиканың нинти-ел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээни

№ 156 (14878) 1992 чылдың август 14, пятница Солунга ат салган шагы 21.15 шак. Чагыдар өртөзө 10 коп. Сапар өртөзө 1 рубль

ШЫН

Республика Хүнүгө болгаш Наадым байырлалына тураскааткан байырлыг хурал республика найысылалы Кызылга бөгүн хөгжүм-шии театрына 19.00 шакта эгелээр. Ооң соонда Тываның уран чулуунуң мастерлериниң концерти болур. 22.00 шакта театр шолүгө-фейерверк эгелээр.

Медээлер

КОНКУРСТУ ТҮҢНЭЭН

Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт комитети база оон коллегиязы күш-культураны болгаш спортту пропагандалап чырылар талазы-биле республика конкурзун Наадымга уткуштур туңнээ.

«Эврилиш девин» деп спортчу чыныкчы үнүргени дээш «Тувинская правда» солуну редакциязынга бирги шаңналды (1000 рубль) тыгаскан. Ук помну Красноярскке партаан.

Ай санында спортчу үнүрүлгелерин доктаамал берип келгени дээш «Тываның аны-яктары» солунга ийги шаңнал — 700 рубльды тыгаскан.

Спорт болгаш күш-культура темаларына кылган бөлүк материалдары дээш «Тыва Республика» солунга үшүк шаңнал — 500 рубльды тыгаскан.

Телевидениениң журналистеринден «Уравай» телестудиянын коллективинге бирги черин тыгаскан.

Спорт болгаш күш-культураны пропагандалаарына, оюу хөгжүдеринге болгаш ол талазы-биле кирген өскө-даа үлүү дээш «Тыва» аксабдын ажилдакчы Иван Херушун, Кызылдын уран чуул үнүрүлгелерин башкызы, «Хараачыгай» спорт клубунун удуруткучуу Оюн-Оон Сатты, «Тувинская правда» солунунун штаттан дашкаар корреспонденти Вячеслав Коросту, Тыва районунуң корреспонденттери Светлана Давыш-Солду, Наталья Гвоздьяк болгаш «Шы» солун редакциязынын кылдык эрлекчи Виктор Кара-Сал оларга база тускай шаңналдары тыгаскан.

ЭКИ УТКААН

Бо чылдын эртен ады аларынын дүргүзүндө Бай-Тайга районунуң гүдүг органдарынын коллективтери Республика Хүнүгө болгаш Наадымга уткуштур багай эвес ажилдаан.

Шаанда көрдүнгенин «эвээ» байр-Тайга суурда бааза Советтин администрациятың бажынын, спорт залына, Шуй-да ийн ады ишти чурттаар делем бажыны база столу-вааны ажылдап кирген. Оон ийн район төвүндө чамдык туудуларын доозуп турар. Оларын бирээш ийн кыт банк туудуна бо хүннерде туудужулар шевер-дел ажилдарын кылган.

Тууду материалдарынын өртө-үнеса кедергей өскөн, чамдык чуулдар тыгылбас-даа болза, районунуң удуруткучулары, тууду органдарынын ишкер-техниктиг ажилдакчылары ийн-бээр чоруу турган, тыгылма-ан турарынын түнүкчүлүк ажил-ши шуудан, улут турушкуннар болбай келген.

Тууду кылдырынга үр ажилдаш бергелээс хоочуннар Мөңгү-оол Дилгичек, Самбия-оол Мишишмаа, Владимир Минев, Климей Иргит, Михаил Соля болгаш оон-лаа өскелер чоокта чаа эртектер Тууду хуунуң байырдалыны чакташп шаяткылар.

ВИКТОР КУУЛАРНЫҢ ЧУРААН ПЛАКАДЫ

ИЙИ БИЛЕКТИ СЫВЫРНЫПКАШ...

Бо кезээ республика найысылалына Республика Хүнүгө болгаш «Наадым-92»-ге тураскааткан байырлыг хурал ажитынар. Байыр-найыр хүнерин бистер тевен-дегел эртинни чачыккан бис. Алаа анычылар-даа, ал-боттарывыс-даа көй кезир, кыргыр бис. Оюн-концерт-даа болур, ырлажып, танышпал алыр бис, мураакчыларга адаар, алгаар-нактаар бис. Эң-ле солун маргалаалар — аът чарыкы, ач алары база мөгө хүреки. Ол дээрге ты-па кижиниң чоргаарлы, хүндүткелни, сүзүлгени шыккалал. Бистер бо уаада оон база чайлаас бис. Бо байырдалар хүнеринде таныр, билер икжилеривис — күш-ажымдын шалыкчыларын солун тууду, чедикшиң дээш оларга четтиргенис «Эгээр анаар бис. «Шы» солунун кор-респонденти Шангы-оол Доржу байырдалар бүүдү-үндө республиканың «Наадым-92» ажилдагы министриниң бирги оралакчымы, «Наадым-92» байырдалы эрттерер орг-комитетиниң даргасынын оралакчымы В. Т. ХЕМЕР. ООЛДАН интервью алган.

— Байырдалар доорлап келди. Оларын кыдыг-чуу-даа болза демделеп эртти-рер. Бистер билер бис, бө-гүңү байдалымыс дыка бер-ге, чүге мындызын наксыс чугаалаар силер бе, Влади-мир Туматович? Амгы үе-нин байдалы-биле ону ча-жырган, оон ойталаан херээ-чок бээр ийин.

— Бо хүнерде чоңуустан чуң-даа чакырган херээ чок. Аргалык болза, халык-ла чү-вени ажы-биле чугаалап, ону кижилерге чедиптир кыл-дыр тайылбырлап бергени дээр. Бистер бо хүнерде ол дугайың ханыкы-биле медереп билер турар бис. Амгы үеде бээр чүге бергелен тургус-туу бергени анализтеп, ол бистерге кандыг багай сал-дарын чедиптир болурун чу-гаалаар анаар. Оон кол ба-гай болган чулу болза эрт-тер чылын мал чемин чет-чири-биле белеткен албааны-мыс болур. Ынчан сизин, чер оьду багай эвес үнген болур ийин. Ол хирезинде, де анги-агы ажил-агыллар, оларнын удуруткучулары, ында тускай эртемчилер бо чугула ажыкча кичээтпей сал-байн барганнар. Оон түне-линде баштайгы хар чаап, тары билек, Эрзин, Тес-Хем районнар дораан-на берге байдалга таваржы бергилээш. Ол девискээрлерде дүвүр-чиг байдалды өрөшпн көр-геш, республиканың удурут-кучу шалыкчы кемчелерин ал, ол районнарга дуза че-дирер талазы-биле доктаал. Даа хүлээп алган. А өскө-лаа районнарга байдалымыс олар-нындан ырактал-ла эңи эвэ-с турган. Чыны «өтүр фести-вальдар эрттирпн, спортчу маргалаалар төй санын күдүлдер организастап тур-га-

Олар Тываның экономиказын бажыктыларынга улут үлүң кирип турарлар. Эртен чыл-дың Тандыда «Республиканың чыдыкчымы» Бай-Тайгада «Бай-Тайга», «Мураакчы», Барыш-Хемчиге «Хем-чик», «Барлык», Чөөн-Хем-чикте «Болшевник», «Чыр-гакы», Сүт-Хөлдө «Иштин», Карл Маркс аттыг, Бин-Хем-де «Өкк», «Саян», «Кызыл тараачын» мынаш ажил-агылларын удуруткучулары кижилерин, техниканы мал чемини белеткелгиче бил-диниң организастап шыдаан, олар бөгү-ле бар арга-кур-лавырларын ажылдаан. Түнел эңи болулаан. Бо ажил-агыллар мал чемин чет-чирилдер белеткелеш, кыш-кы үеде ырак-чоок кожала-рынга салдып, дуазын көр-гүскөн. Оон бешер-чегелештир малчынар, саңчылар, ме-ханизаторлар, чолаачылар аразында ажылгыла э-ха-рысалгалыг кижилер база чамда алап келген. «Бай-Тайга» совхозтун малчыны Вера Даржаа, Эрзинде «Чаа оруктан» хойжу Ман-дал Байыр, Тес-Хемде «Чо-дураадан» хойжу Байыр Сувадин, Тандыда «Сос-новское» дуржулга-бүдүрүл-ге ажил-агылдан саан-гы Галина Оюн, Токуда «Тоора-Хем» совхозта ийжи Доошка Лопсан-Бадыр, Бин-Хемде «Кызыл тавая», «Совхозтан саңчы Вера Калюнина, оон-лаа өске мал-чынар бар.

— Рынок экономиказы бо-дунуң негелдерин ажил-агылларга дөп эгелээш оон-де, республиканың чамдык совхозтары өдө тургустунуң алгылаан болгай. Оларда ам кооперативтер, биче бүдүрүл-гелер ажилдап турар. Олар-нын перспективаны кандыг деп бодаар силер?

— Амгы үеде бо дээрге эң-не чугула ажил-дур. Үе-нин байдалынын аайы-биле ажилдап өрөшмес, чурттаас, болузувса, эңи чурттаар бис дээн ажыкчы чок ийин. Оларнын перспективтиг чоруу чүгүле ылаа. Ажык-биле маңаа чугаалаар анаар мен. Чүд дээрге совхозтар ми-чар эде тургустунуң-даа алган болза, материалдыг кураавырларын адымын-да, машина-техникага өр-тектер тайлыт эвес бергени-ден, чамдык удуруткучулар,

иң негелде чогунаан, чаа бу-биле хөдөлгө, чогуу-на ажил-көргөчү чорууң көр-гүспей турарында, салгы-саарыга кылым билбеш-ден, сак-хөө байдалыны че-гер чоруулар оларын ажил-көргө амдыкында эң-ле шуудавай турар. Удурут-кучу кижилер тыгылгыр, саңгынар, шимченгир болбас болза, эңи түнел дээрден кайың дүжүп көрү деп. Чо-гум-ла шак ыдыг өргү үе-де дег, чүгө беринер, дуза-лаар деп олургулаар удурут-кучу кадрлар бисте ам-лаз бар. Оон уламында бо хү-нерге чедир мал чемини белеткелди дыка оожум тем-пиче чоруп келген. Август 12-ге мезээ Буугаар алыр-га, сизин белеткелди чүгө 31 хуу чедирген болуп ту-рар. Бууду-ла дүвүрениң байдак база натап тургу-стунуң келгени бо. Ынчан, тап мал чемин белеткелди чогуумдуу, оон организастыг талазын экинчи темпна ам-даа шакчылар соруда-га-биле чоокта чаа Чааа болгаш республиканың Көзө-ажил-агылды министрствозу селектор дамчытыр хурал эрттирген. Алаа районнар администрацияларыны бун-туу удуруткучулары киришсе-чүе, бир эвес бо чылын мал чемини кураавырны тургузуп албас болузувса, эртен чыдын көчүгү берге шындадыныга база катап-ла таваржы бээр бис. Ча-жыргаш чоор-ла, мал чемин эвээш кээр-ла, малды алу-п хораяр күүздүр-дир, оон продуктулду чоруу эвээжэр-дир, баш саңы дыка-ла кызыр-лап кээр-дир. Бисте саар инек-тер чык чыдын-на эвээжел-кел чыдыр. Чүгө бо чылдын чамдык чикестерин кин-рейин Чикээ, Барыш-Хем-чик район эртен чыдын 753 ийик саап турган болза, ам ында саар 504 ийик бар, Эрзин районга 178 ийик тур-ган, ам саар турары 71, Току районга 213 ийиктен ам артына — 165. Тес-Хем районга 380 ийик саап турган, ам ында бары 299. Шак мындай чикестерин өскө-лаа районнарда кин-рип болур. Мынаа көрдө-сүт бүдүрер улам эвээжел турар. Оон кадында мал өр-төон өскөн-биле ажил-агыллар оларны немей салдып алыр арга чок болуп турар. Ынчангап чүгө чалгыс иде-гел — бо-да-лаа, шөр-даа малдын бажын хоратпас дээш чүтүлдүг, ажилдаар анаар бис. Малга хорамча улут деп үстүндө айттым, Чикек-

тен кирейин. Эртен чыдын бирги чуртунда республи-кага иштин-биле 132384 бугу чүзүп мал хораян бол-за, бо чылдын бирги чур-тууна бо көгүзүп 226306 саңа чегин. Маңаа өкөн-өкөн миктиг санаашкылар кы-дыр болза, чеге-кезе аны-лыон ашканы алыр-га ана-лаа октап турар-дыр бис, чээ? Ол ыкшак эртен чыдын бир хойдан-на ортумаа-биле 1,84, бир өшкүден-не 0,92 кило-грамм дүтү кырып алган бис. Мону номчушка-ла, мактангыр чүвөсчү чогу билдине бүүр шыккал.

— Устүндө чикестерден алган көөрге, черде шиттирлээр айтырлар ам-даа бар-дыр. Оларга төң-чү түнел чедип алыр дээр болза чүзүп чарык бис, Владимир Туматович?

— Мен бо-дээримга, ма-наа хөй тайылбырын херээ чок бөрү. Үе берге, нарын деп чүвени иштүвүс олур бис. Көзө ишчилер-ча амы-дыралында улут бэрлээр тургустуну турар. Ынчан, тап дугайында ону ажил эртин алыр-биле ча-эак кемчигинери, бистин ми-гистерствонун ажилдакчы-лары, ведомстволарын удуруткучулары айтыр бү-рүзүн болур-чогуур-биле шиттирлеп алыр дээш бот-түг кемчелерин аң келген, алыр-даа анаар. Ажылдын ийжи бүрүзүне таарымчалыг байдалдарын тургузуп бер-бей чыда, олардан ажилда-нар деп негээр болдумас бол-гай. Мону амдыралчы туру-жуус кылдыр көргүзөр-биле Россиянын ағы-ангы депис-көөрлеринде улут-улут бү-дүрүлгелер-биле доктаамал харылзаа тударын кыдып турар бис. Ол дээрге чүз?

Аш-көм, үлөтүр бараан-нары, кывар-каар материалдар, машина-техника болгаш оон-даа өскө айтырлар-дыр. Кышкы хүнерге чедир ындү-ла хөй эвес үе арткан. Эртен чыдын частыгыр-ларын катаптаамы-биле бугу-гү техника, ийжи күжүң мал чемини кураавырны тургу-зуп алырчыче менчээр-и, эвилдээр-и — амгы хүн-ер-нин сонгаралдып болбас ай-тыры ол-дур. Ынчангап ийи билекти сымарынаш, бир деиниң хөдөлгө ирег-тин турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХҮНДҮЛҮГ АТТАРЫН ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Көзө ажил-агый талазы-биле ачы-хавыялары болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилдап келгени дээш хүн-дүлүг аттарын тыпсыр болза:

«Тыва Республиканың алдарлыг мал эмчизи» Иранга Тас-оолона Оюнга — Эрзин районда Ленин аттыг совхозтунуң коз мал эмчизи

«Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» Вера Иргитовна Даржаага — Бай-Тайга районда «Бай-Тайга» совхозтунуң хойжуу

Вера Викторовна Калюнинага — Бин-Хем районда «Кызыл тараачын» коллективтиг бүдүрүлгениң саңчымы Доошка Лопсан-Бадырдык Лопсан-Бадыр — Току районда «Тоора-Хем» совхозтун ийи кадрларын Байыр Ачмысчиг Мандакта — Эрзин районда «Чаа орук» коллективтиг бүдүрүлгениң хойжуу

Георгий Иванович Мащевниче — Каа-Хем районда СЭИП-иниң 25 съездин аттыг совхозтун малчыны Галина Алексеевна Оюнга — Танды районда «Соснов-ское» дуржулга-бүдүрүге ажил-агыйнын саңчымы

Байыр Максимович Сувадинге — Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтун хойжуу

«Тыва Республиканың алдарлыг механизатору» Бөрөө Кыргысович Себекинге — Танды районда «Мектей» коллективтиг бүдүрүлгени мал чемин белет-кээр «Кара-Булу» кооперативиниң механизатору

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. 1992 чылдын август 12.

«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭРТЕМИНИҢ АЛДАРЫЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ И. У. САМБУУГА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Төгү эртеминиң талазы-биле ачы-хавыялары дээш ТДЛТЭШ-ини төөгү сесторунуң улуг эртем ажилдакчы-зы, төөгү эртемнериниң кандидаты, доцент Иргит Унгуа-чеконич Самбууга «Тыва Республиканың эртемниң ал-дарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. 1992 чылдын август 12.

«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЛДАРЫЛЫГ ЧОГААДЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ В. С. СЕРЕН-ОЛГА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Тыва литератураның хөгжүдеринге ачы-хавыялары дээш чогаалчы Владимир Седикович Серен-олга «Тыва Рес-публиканың алдарлыг чогаалчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. 1992 чылдын август 12.

«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЛДАРЫЛЫГ ЭКОНОМИЗИ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ Г. Г. КОНДАУРОВАГА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Экономикиг ажил талазы-биле ачы-хавыялары бол-гаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилдап келгени дээш Тыва Республиканың статистика эрелгелинин начальни-гиниң бирги оралакчымы Галина Георгиевна Кондауровага «Тыва Республиканың алдарлыг экономизи» хүндүлүг ат-ты тыпсыр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. 1992 чылдын август 12.

«ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КУЛЬТУРАЗЫ-НЫҢ АЛДАРЫЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ Д. Ш. МОНГУШКА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧАРЛЫ

Бот-тымыгыр уран-чечен чогаалчыны хөгжүдеринге ачы-хавыялары дээш Барыш-Хемчиге районунуң № 1 КМК-нын ивээдэ Культура бажынынын директору Дырмыш-пан Шадыпович Монгушка «Тыва Республиканың куль-туралык аждарыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тып-сыр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК. 1992 чылдын август 12.

НЬЮ-ЙОРК. Хамаары дай-ны шыва алган Югославияны Сараевога болгаш өскө-лаа хоорайларга дураалымы чедир-рер транспортту айымы чок чоруу хандарына көргөжөк чугула кемчелерин алырны КНО-нун ол чуртта күштеринге дааскан. «Эргежок чугула кемчелер» — ол дээрге чек-секти ажылдары дээш ол.

ВАШИНГТОН. Югославия-ның чоокта чаа саңдарлар дүш-кен Социалистик Федеративтиг Республиказының девискээринге тайбынын катап тургузар дээш шериг күжүн ажилдары күчүлдүрчкенин чедирин мага-ток деп, АКШ-тын амгы администрациясы савал турар. Ынчангап ол чуртта шериг күжүн ажилдары күзөңчиг эвес деп, ак бажынын пар-лазга албаныны төлөөлөкчөни меделгез.

ПАРИЖ. Югославияга эң болгаш аш-чөм айымы чедир-рер транспортту айымы чок чоруу хандарынын Каттыман Нацеллар организавымы мон соңдар Европа нинтисаанга-

зын чуртарынга дагыра чугула деп, Франциянын пре-зидентизи Франсуа Миттеран савал турар.

АФИНЫ. Саңдаран Юго-славияны Федеративтиг Социалистик Республиказынын ажилдээрине шериг күжүн ажилдээр күзөңчиг эвес деп, Грецияның чаза меделгез.

ЛОНДОН. Югославияны республикалары турган чурт-тарын президентилерге чалгалы Лорд Карригтон мырнын чаа чоруткан. Бөгүн, август 14-те Европа инти-л-лел-жилгезинде Югославия талазы-биле тайбик конфере-циянын сессиязы Бюссель хоорайга эгелээр. Чалгалы президентилер ол сессияга кирчир.

ВАШИНГТОН. Американың Каттыман Шаттарының шериг-далай күштериниң «Айво» болгаш «Билд» деп ийн шериг корабан — Юго-славияны далай эрликтерин доктааш таварыла деп, чүгө дамылдар америк шериг самолеттарынын «айымы чок чоруу» ол кораблар хандар сорудалыг деп, АКШ-тын намыгдал министр-ствозунуң төлөөлөкчөни медел-гез.

(РСИТА — СЧТА).

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИ

№ 8 (27). Август. 1992 чыл.

ТҮҢНӨДДӨР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

Ус чеже-даа берге болгаш бачым болза, чоңуну турсоруун, хей-адын көдүрер байрлалымыс база өзөш эвез дээрин ылангыя көдөзүн ажал-ишчилери көчүт эки билдирер. Ылангыямык ажалды эд берге, харысалгалыг, дүн-хүн дивес, дыштаныр хүнер барымдаалавас ажалдаарлар база-ла көдөзүн ажал-ишчилери, ылангыя мал ажылынын ажалданчылары дээрин билбес кижилер барык чок. Оларнын кызык ажалынын ачында салым-магизиндерде малдан алып продукттар үзүктөлбөс, ону чон күзөлдү-биле садып ап турар болгай.

Улуг байрлалдарымыс — Республика Хүнү болгаш анаа тураскааткан малчынар Наадымы келгени бо-ла болгай. Ычанган Тыва Республиканың наймысалы Кызыл хоорай бо хүнерде хайныкшынын солун амдырал-да база хаара туттунган-дыр: боттарынык кызык мал ажылы-биле чоңуну хүндүктелди чаалап алган эрес-кежээ малчынарнык чыл санында өртүн турары малчынар Наадымында моорлап келгенер. Бо магалыг чаагай байырлалынын хүнеринде көдээ ишчилер бирги чартык чылда ажал-иштин түнөп, моон сонгааргы сорулгаларын дугурууга чугаалажырлар. Ычанганш бо Наадымда чылгыл келген малчынарнын канчаар ажалдаанын маана кыксы-даа болза чугаалап, муракчыларынын муракчылары адагылар сорулганы салган бис. Көдээ ишчилерин бирги чартык чылда канчаар ажалдаанынын түнөктерин, көргүзгүлерин республика солунарында чырткан болгай. Бедик көргүзгүлерин чедип алган малчынарнык өзөш эвез болганын билдир сиздер. Ыччалза-даа оларнын аразында көдээ ажал-агынын адыр бүрүздүн эң шыл-гараанын борта адал, мактанас арга чок, чүге дээрле олар ындыг төлөтпг ажалды боттарынын кызык мал ажылы-биле чаалап алганнар болгай.

Малдын баш санын өстүрери, оон хей, чинк өртөктгг продукцияны адыры — малчын бүрүзүң кол хүлээлгези болгай. А Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хойжузу Байыр Сувандий хойдан чаш төл камгалап алып талазы-биле республикада бирги черге үнүп, муракчыларынын одуруун баштаанын ам билбес кижилер ховар. Байыр Максимович боду анын-даа болза, дуржулгагы хойжуларынын санына сөөлү чылдарда доктаамал кирпел келген. Малдан олурары хойларынык 100 башка онааштыр 112 хураганы ол камгалап алган. Бирги чартык чылда республи-

када эң бедик көргүзүт ол. Эринде «Чаа орук» совхозтуң хойжузу Байыр Мандал төрүр 100 хойга онааштыр 102 хураганы камгалап алган. А Таздыда «Шанган» акционерлик нитилелдин дуржулгагы хойжузу Кочуш-оол Чамьянович Оюнуң өг-бүдөзи база-ла 102 хураган алгаш, тилекчиерин одурунда бижиг турбушаан хевээр. Ычанганш республикада 100 баш хойга онааштыр 100 ажыг хураган алган хойжуларынык саны 11 болуп турар. А 100 башка онааштыр 85-тен ерү алдыган хураган малчынык болур дугайында Көдээ ажал-агы министерствоуңуу дужаалы бар болгай. Ычанганш дыка хей хойжулар ындыг шанналга төлөтпг болганнар-дыр.

Республиканың экономиказын бижиклаарына өшкү ажылынын сайырап турары дыка дузалыг. Эрткен чылда ышкаш түнөп, чедип алдынмаан-даа болза, ындыг ажал-агыныг тускайыткан совхозтарнын малчынар орулгалыг ажалдап турарлар. Сут-Хемде Карл Маркс аттыг совхозтуң өшкү малчыны Куба Оорнактын куш-акылчы чедикшикниге өөрүвөс арга чок: төрүр 100 өшкүтө онааштыр 100 айнакы камгалап алгаш, республикада ол талазы-биле эң дээр түнөлдү ол көргүскен. А ол-ла районнуң «Кызыл-Тайга» совхозунда өшкү кадарызы Кийм-оол Ондар чүс өшкүтө онааштыр 90 айнакы камгалап алган, база-ла муракчыларынын одурунда кирген. Тес-Хемде «Танды-Сыны» совхозтан Сүрүң-оол Күзөк, Владимир Багай-оол, Кызыл районуна «Х Улуг хурал» совхозтан Михаил Нанька болгаш оон-даа өскелерни чоргаарал-биле адал турар бис.

Эрткен чартык чылда бир ишекке онааштыр 2000 литр сут саап алган чангыс-даа саангы чок болган. Ыччалза-даа бир ишекте-не 1000-дан хей литр сут саап алган саалчыларынын саны база арбын болган. А Кызыл районуна «Көк-Тей» сут-бараан фермазынын саалчылары ол талазы-биле шылтаганнар. Ылангыя саанчы Любовь Арандол саап турары 23 инээдин ишек бүрүзүңгө онааштыр 1744 кг сутту саап алган. Дараазында чертерин база-ла ол ферманын саанчылары Р. Допчун-оол, З. Сагаачы, С. Арандол болгаш оон-даа өскелер дөзөң-дир. Боттарынын алган хүлээлгелерин кызыкмаа-биле күзөлдү, чоңунга маңгалып чоругу өске-даа малчынарнык өзөш эвез болгай. Оларга чылгычлар Алексей Монгуш («Тилелге» совхоз), Александр Дамба (Ленин аттыг сов-

хоз), тежеки Кызыл-оол Ирек (Түлүш Кечил-оол аттыг совхоз), ижеки Лопсан-Базыр Доошка (Тоора-Хем), сарлыкчы В. Очур («Тээли» совхоз), хаван ажаакчылары Г. Дурашкина, А. Тюлюш («Көк-Тей» комплекзин) болгаш оон-даа өске хей-хей муракчыларынык хамаарыштырып болур бис. Оларнын аттары республика солунарында парлаттынган болгай.

Мал бригадаларынын коллективтери бирги чартык чылда база багай эвез көргүзүлгелерин ажалдаанын маана айтыры чугула. Ылангыя «Чаа орук» болгаш «Эңил-Хем» совхозтарнын хойжу бригадаларынын коллективтерин оон бригадирлери А. Агын, Н. Сады, Н. Сарым-оол, К. Дакыр-оол оларны маана мактаары черле артык эвез.

«Көк-Тей» сут-бараан фермазынын (Н. Сагаачы) «Солюсовское» төп сут-бараан фермазынын (С. Тимеев) болгаш өске-даа сут-бараан фермаларынын коллективтери бирги чартык чылда ишек бүрүзүңгө-не 1117-1544 литр сутту саап алганнар.

Муракчыларымыс хей, оларга декнежир, оларнын арга-дуржулгазын өөренир, уламчылар укурлуг бис.

Амгы хүнерини кол айтыры — нитини малынга четпир чемни белеткээр. Ол талазы-биле ажал мурунку чылдардан дыка озадал турар-дыр. Август эезиниң медээни баугаар алырга, республикада чүгө 43 муң тонна сизен белеткеттинген-дир. Ол кончүг өзөш — нити планын чүгө 20 ажыг хуузу-дур. Ылангыя Току, Эрин, Бай-Тайга, Барыш-Хемчик районнар ол талазы-биле дыка хожудал турар.

Шылтагашына белеткел, дүжүт ажаалдаш болгаш өске-даа улуг ажалдар мурунвуста туруп турар. Ол бугу ажалдарын чогуур кыска хуусаада кылып доозар дээр бугу күштү салып ажалдаары көдээ ишчилерин эң кол сорулгалык болур турар.

Наадымы төлөтпг байырлап эрттерери-биле чыгып келген муракчыларымыска профэвилелдерин Тыва республика чөвүлелини Президиумунуң өмүндөзүңдөн байыр чедирин, оларнын ажал-ишкениге моон сонгааргы улуг чедикшиктерини күзөөри менге өөрүңүг-дүр.

Өнер-оол КАРА-САЛ.
АУК-түн профэвилел организацияларынын республика чөвүлелиниң даргазы.

БАЙЫР СУВАНДИИ (хойжу).

Римма ДОПЧУН-ООЛ (саанчы).

АЛЕКСЕЙ МОНГУШ (чылгычы).

ГАЛИНА ДУРАШКИНА (хаван ажаакчызы).

ДУКТУГ-КЫС МОНГУШ (хойжу).
Арынны профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң парлалга төвү белеткээр.

Муракчыларга сөс

сөгөвчилери 70-80 тонна чедир сизен белеткел алып сорулга-биле ажалдап турарлар. Ол сорулганы күзөлдүрер дээринге бүрүздүң бис. Эрткен ажал-агы чылда төрүр 100 башка онааштыр 102 хураганы камгалап алган бис. А бо чартык чылдын түнөк-биле алырга, ол сан 112 болган. Республикада дээр ажалдыг хойжуларынын санында кирген болдувус, анаа өөрүвөс арга чок. Ыччалза-даа чедикшикне менээртен-мес, чедип алган көргүзүлгелерин улам беддир дээр кылып ажалдаарымыс адырын турар бис. Анаа республикада ажал-дуржулгазы дузалар болгай, ычанганш ону өөрүшүр алаар бис. Наадым киржикчилери хойжу эш-өр-биле удуз угурашп, ол талазы-биле улуг чугааны кылып бис деп идегел турар мен.

Байыр СУВАНДИИ.
Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хойжузу.

УЛАМ БЕДИДЕР

1992 чылдын бирги чартында республиканың малчына-ры черде багай эвез көргүзүлгелерин ажалдаанын солун, сөзүңдүр-даа номчул, радио, телевиденден-даа дын-нап, көрүп турар-дыр бис. Ол чедикшиктер кызык мал ажылынын ажалында чедип алдынган билдирер болгай. Ылангыя эрткен кыш бистерге болганын билбес кижилер чок деп болур. А бо келер кыш база белен эвез болур дээр билдинип турар, чүге дээр республиканың район-нарын хей иезинде кан-даашкы болган. Ычанганш малчынарнын кол чымыкынын бирээни — малга нем белеткел алырын айтырында база бергедөшкүннөр тургустуруп турары бо. Эрткен кыштын бергелери бистик районнуң малчына-

Чылгыже черле шоолуг ки-чээниг салбас черлер бар дээрин кижиле бо-ла дыңнаар боор чүе-дир. А чижек кыл-дыр бистик совхозту-даа ап көөр чүе болза, чылгыны, шы-нап-ла, эки ажалдан шында-лып тур бис. Спецалистер-даа, өске-даа даргалар ол-бо черлер баарда күлге машы-налы манадып турар боор-дур. Ону шаңааткан, тергелен алган совхоз ажылы кылып чорур кижиле шоолуг-ла кез-зүлбөс-тир. Аът спортуна кей-зыратас — Тожунуң «Аза» чедир ааттыг дыштанып чор-са. Ол дугайында ажалды чорудары чугула-дыр.

Моон мурунда чылдарда белегери саап турдувус, ам ону саар кижиле чок — беже чоокчулардын улус кор-гар боор чүе-дир.

Наадымга чарыштырары-биле аъттарымыс белеткел алган келдибис.

Алексей МОНГУШ.
Кызыл районуна «Тилелге» совхозтуң чылгычымы.

400 АШКАН

Малчынарнын чыл санында байырлап эрттирп турары Наадымы, шынап-ла, улуг байырлап-дыр. Ычанганш мал ажылында ажалдап турарларга ол байырлалымыс улуг чоргаарал болур чүе ийни. Бистик совхозтуң малчына-ры, оларнын аразында чылгычы-лары Наадымга күш-ажылы чедикшиктерин укургажыр дээр кызык ажалдап келгенер. Бедик көргүзүлгелерин чедип алган малчынар бо байырлап киркири чугаа-жок.

Совхозуустун чылгызы каш-ла чыл бурунга 100 ажык-да баш турлу ийни. Чылгы-нын баш санын көвүдөдир, ону ажал-агынын адырла-рына ажалдаар дээр чам-дык өшкө аажок кызын ажалдаанын түнөк-биле оон баш санын шынап-ла.

ӨӨРҮП ТУР БИС

Ол ышкаш муракчы ажалдыг саанчылар база бистик фермада өзөш эвез болганда, чоргаарламас арга-выс чок. Ылангыя бистик ферманың дуржулгагы, му-ракчы саанчызы Любовь Ва-силева Арандол бодуна бижик-латтынган 23 инектериниң бирээзинде-не бирги чартык чылда 1744 литр сутту саап ал, республиканың муракчы саанчыларынын одуруун баш-таш болгай. — Дуржулгагы саанчыларыны арга-дуржулга-зы өөренишпаша, бодумга бижиклаттынган 22 инээдин бирээзинде-не 1646 литр сутту саап алган, база-ла муракчы саанчыларыны оду-рунда киргенимге сеткилим. Ини ханызым өөрүп, чор-гаарланым чорур мен.

Бо сут-бараан фермазына саанчылап киргенимден бээр

«ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ» деп фото-чурмад. Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотолары

САРЛЫКЧЫНЫҢ ЧУГААЗЫ

Тыва Республиканын эл-даралык малчыны «О. Шына» союхотун сарлыкчыны Тумат Бадмын БИЧЕ-ОЛГА тураскаалдым.

ШКОЛА: чаа өөредилге чылынга уткуштур
ЧАҢГЫС ЭЭЛЧЕГГЕ КИЧЭЭЛДЭЭР

Ам каш хонгаш школаларга база бир чаа өөредилге чылы эгелээр. Школа коллективинин анаа кичаар белеккененинде, септелгени кайы хире, кичаар чорутканында, башкыларын сагыш-сеткил көзүрүшкүндө бүүн өөредилге чылында өөр-дүг-кичиндиге ажылдын шынары, дээштин улуг хамаар кыр. Журналист Иван Келин-Сенги Бич-Хем районда Туран хоорайнын № 2 ортук школанын директору Валентин Бай Карасвич Хөвемей-биле эрген хонгактарда ужурашкан. Оларнын аразында болган чыгааны солуунун номчулуктарында чедирээ.

даа класстарына өөредилге эргекчилери боттарынын отчеттарына тус-тузунда бадтыкп чугаалап турдулар. — Башкыларынын чуртталга бажынары-биле ханды-рылгазын байдлы кайдыгыл, ол ышкаш база бир чутула айтырыгын бирээни — одаар чүүл-биле хандырылга айтырыгын кайы хире шиптирлеп алдынар? — Бидыг харын, чутула айтырыгларына бирээни ол. Бажык-биле хандырттыганын үрүмк чүгээр деп болур. Үрүмк септелгезин башкылар боттарынын күжү-биле кылып алганына, а одаар чүүлдер-биле четчир-биле хандырттыган.

Республика Хүнүнге болгаш Наадым байырпалынга тураскааткан КУЛЬТУРА-МАССАЛЫГ ХЕМЧЕГЛЕР Август 14 Байырлалдын ажыдышыкынын ызула-лы. Уран чүүлүн мастерлеринин Республи-ка Хүнүнге болгаш «Наадым-92»-ге тураскааткан концерти — хөгжүм-шини театрынга 19.00 шакта. Театр шөлүнгө фейерверк — 22.00 шакта. Август 15 Садыг ярмарказы — 8.00 — 13.00 шактар-да. Ярмарка чоруп турар шөлгө культу-рамассалыг янзы-бүрү хемчеглер — 10.00 шакта. Уругларны хоорайнын Ленин кудумчузун-га аытгарга олуртурун организастаар, чу-рукка база тырттырып ап болур — 10.00 — 12.00 шактарда. Кызыл — Эрзин оруунун 12-ги километрин-де аыт чарыштырар черге республиканын уран чүүлүнүн бот-тывынгыр коллективте-ринин киржилгези-биле көргүзүлөр — 14.00 — 15.00 шактарда. Ипподромга уран чүүлүн каасталгалыг көрүлдө-хемчеглерин эрттирер — 16.00 — 18.00 шактарда. «Азия төвү», «Интернат» рок-бөлүктөрүнн киржилгези-биле аныктарга театр шөлүнгө оюн-хөгүлү программа — 19.00 шакта. Август 16 Ча адыкчыларынын, мөгелеринин, аытты кижилеринн парады. Хүрешке бирги чер дээш маргылдаа — 10.30 шакта. Парка делгелегези залынын чанында шөлгө анык көрүкчүлөр театрынын артистеринин көргүзүү — 17.00 — 18.15 шакта. Театр шөлүнгө аныктар кежээни «Аян-92» шоу-бөлүк киржир — 18.00 шакта. 10 муң километр черни эрткен чаа «Нива» авто-мобилди качы-даа марканын «ВАЗ-Жигули» автомобилгенин оран тур мен. Ол машина 20 муң километрден хөй эвес черни эрткен болур ужу-р-луг. Дугуржуланы 2-56-75 телефон дамчыштыр кылар. Кызыл районда куш фабриказы 1-2 ай чедир улгаттыр азырап каан бройлер дагаа оолдарын чонга саяп турарын дындадып тур.

БАРСЕЛОНАГА ЧОРААШ...

Барселона хоорайга болуп эрген XXV Олимпий оюна-ры Россиянын Олимпийки комитетинин шиптирар элгузар көөр ааскежиктиг болдум. Бидыг улуг шуулаан дугайын кичи орта чугаалап, талтыг бижил-даа кайы шылаар, кайгачмыктыг-ла чорду. Бистер, Россиянын куш-култура ажыдакчылар, 100 кичи июль 22-ле Барселона хоорайга бардык. Чеп ортузу далай эринде Бланес дээр курорт-хоорайга бардык. Тускай программа эзу-гаар са хоорай-биле, чурттакчылар-биле таныжыл, спортчу маргылааларын, спортчу туугуларын көрүп, янзы-бүрү ужуражылгаларга баргылаалдык.

Мен болум хуумаз гимнастика болгаш бут бөмбүүнү маргылааларын көрүп турдум. Чүгө дээрге италянар болгаш испанянын футбол ойнары үрүндү чагыл-дар, көрүкчүзөр кичи мен, мынчанга бо таарыгалга ою эрттирер аргам чок болду. Оон аныга билди аныккасынын айтырыглар, өөредилгени чүүлдер база хөй турган.

УДАВАС ЭГЕЛЭЭР

Улус депутаттарынын Кы-амл хоорай Советинге ужу-ражылга эрткен. Анаа 30—40 чылдарда база 50 чылдар эгезинде республика деви-зиринге барымдаа чок черге буруудатырган болгаш боол-датын кижилеринин ажи-төөдү, республиканын Адыл чок коруу министерствозунун харысалгалыг аймакчылар, дары, журналистер кириш-кен. Ханыг репрессиялар үе-инде боолдуп шаажылат-кан кижилеринин хөөрүн ты-вар болгаш оларга турас-каалды тургузар талазы-биле шыгыны чугааны кылган. Оон мынай бо бүгү ажылдар-ны организастап чорударын-га херек ачыа-тогерик дуга-йында база чугаа болган. Бо чүүлдерин кылырынга коор-советтинг удурутлазы улуг дузаын чедирер талазы-биле аазаакшыны кылып турар. Чижээлээрге, боолаткан кижилерин хөөрчү дилээринге, оларны каарына болгаш өскө-дө чүүлдерге чаргы-далдар улуг болур дээрин чугаажок. Херби даанын баары, Бүрөн козуу болгаш Маанга-Эленинге чедир девиэкээр амык улуг болуп турар. С. К. Токанын тураска-алдыга хамаарыштыр база чугаа болган. Ону бо хүннер-де кырын дугалаан. А ук ту-раскаалды моон солгарар кичаарынын дугайында ай-тырыгы Тыва Республиканын Дээш Советинин эөлчег-ли сессиясында чугаалажыр.

Хуу чуртталга ДУЗАЛАП КӨР

Мези уругларым адамы бол-дур, көзүгээр сеткилд чок, дон баарлыг кичини адын Олег дээр. Бис чангыс өг-бү-ле тууду чурттап, чарыл бер-гендерин бээр чедил чыл бооп турар. Од үе иштиде Олег уругларынга дузаалакчы кыл-дыр ап аныга талээр ужу-р-луг алымынни бо хүннерге чедир чорудуп бербей, кедин, Чүгө мыдыл дээрге, Олег таңтыг орта турум ажил кыл-дас, ол-бо суурларже көжүп, ай-чедир чоруп берген. Сөөл-гү бо каш айларда, Кызыл хоорайга чурттап, ажилдап турган, ам дедир Тес-Хем ра-йондук ОШИИИаз суурже көже берген сурагыл. Черле турум чурттаар турлаа, туудуп кылар

ажылы тывалбастан, элдеп-пейди бо адамын арын-күүрү канчал барган ирги? Рынок экономиказын бер-ге, нарын үелеринде ажилдап кылып, куруенге улуг-хуузу кирип, ажилтулуге төлээр ужурут алымынни чорудуп турар болза, эки-ле чүгүсдир ийни. Уе-шагынын нарын, берге алырганын шунту билер бол-гай-бис. Арын-күүрү чидир-ген адамын амык кадын Ев-терина ол көзүгээр сеткилд чок, дон баарлыг адамы азы-рап оран чүе ирзе бе? Азы-рап оран-даа болза, черле не сагыш-сеткилден Олегге чугаалап, ажилдап кылдыр-тыр, алымынни талеп чору-дарына сүмөдөн көлөр болза экидир. Бичангаш орта бола-мын, ажил-агылдан алып, күрөшкө, өг-бүдөнге, ажи-төөлүнгө, ал-болдуга ажиыктыг алып бооп керем, Олег! Бо чыгааны солун дамчыш-тыр номчааш, Олег бодалын келгеш, ажи-төөлүнгө амык дузаалакчыдан кылар боор деп илегедем. Мези чыгаанын парлан бээринде делгедим, эргим редакция. Оон башка Олегге өсө согдодирге, тоова-стын, Ачыа-тогерик чедир-мейн, бергенде олар бис алы-мынни чорудуп көр, Олег! «Суд», прокуратура органи-зынче каш-даа удаа биди-риниши кирген мен, дузаа-вас боор уду. Иранда ДАНДАГАЙ. Эрзин суур.

ОНДАР ОХЕМЧИКТИҢ «ХОВЖУНУҢ УРУГЛАРЫ» деп фото-чурумалы.

ЧАРЛАЛДАР БҮРОЗУ

Республика Хүнүнге болгаш Наадым байырпалынга тураскааткан КУЛЬТУРА-МАССАЛЫГ ХЕМЧЕГЛЕР Август 14 Байырлалдын ажыдышыкынын ызула-лы. Уран чүүлүн мастерлеринин Республи-ка Хүнүнге болгаш «Наадым-92»-ге тураскааткан концерти — хөгжүм-шини театрынга 19.00 шакта. Театр шөлүнгө фейерверк — 22.00 шакта. Август 15 Садыг ярмарказы — 8.00 — 13.00 шактар-да. Ярмарка чоруп турар шөлгө культу-рамассалыг янзы-бүрү хемчеглер — 10.00 шакта. Уругларны хоорайнын Ленин кудумчузун-га аытгарга олуртурун организастаар, чу-рукка база тырттырып ап болур — 10.00 — 12.00 шактарда. Кызыл — Эрзин оруунун 12-ги километрин-де аыт чарыштырар черге республиканын уран чүүлүнүн бот-тывынгыр коллективте-ринин киржилгези-биле көргүзүлөр — 14.00 — 15.00 шактарда. Ипподромга уран чүүлүн каасталгалыг көрүлдө-хемчеглерин эрттирер — 16.00 — 18.00 шактарда. «Азия төвү», «Интернат» рок-бөлүктөрүнн киржилгези-биле аныктарга театр шөлүнгө оюн-хөгүлү программа — 19.00 шакта. Август 16 Ча адыкчыларынын, мөгелеринин, аытты кижилеринн парады. Хүрешке бирги чер дээш маргылдаа — 10.30 шакта. Парка делгелегези залынын чанында шөлгө анык көрүкчүлөр театрынын артистеринин көргүзүү — 17.00 — 18.15 шакта. Театр шөлүнгө аныктар кежээни «Аян-92» шоу-бөлүк киржир — 18.00 шакта. 10 муң километр черни эрткен чаа «Нива» авто-мобилди качы-даа марканын «ВАЗ-Жигули» автомобилгенин оран тур мен. Ол машина 20 муң километрден хөй эвес черни эрткен болур ужу-р-луг. Дугуржуланы 2-56-75 телефон дамчыштыр кылар. Кызыл районда куш фабриказы 1-2 ай чедир улгаттыр азырап каан бройлер дагаа оолдарын чонга саяп турарын дындадып тур.

КИНО
АВГУСТ 14-ТЕ
«НАВЫРАЛ»: «Волжода»
Клара Белитовна Серен-ия адянга Ажалга банкызы-нын Тес-Хем район салбыры-нын 1992 чылдын июль 29-та тывесканы (29130 рубль түн-ге) АА-3494957 четкил чыт-канын барымдаалаан, ону күш чок деп санаар.

Кызыл хоорай. Красноармейская, 100. Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканын Дээш Совет-ин болгаш Чааа. «Шың» солунун редакция коллективин.
Код редактор В. Ф. ЧАДАМБА
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базы (хары-салгалыг секретарь), А. С. Дембирел (кол ресак-торунн ораалакчызы), В. М. Сат К. Сат (кол ресак-торунн ораалакчызы), Ш. М. Суван, Н. С. Эрген.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Код редактор — 3-43-34; келген кижилер чүлээп алыр чер — 3-34-26; код редакторунн ораалакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; харысалгалыг секретарь — 3-34-92; ораалакчыны — 3-45-93.
КИЛДИСТЕР:
улус депутаттарынын Советтери иштинде-политиктин болгаш соода айтышталар — 3-34-19; — 3-34-88; уездир — 3-34-49; — 3-36-73; кызыл ажи-төөчү — 3-41-16; культура болгаш улус өөредилгени — 3-39-15; мезгээр болгаш спорт — 3-36-82; — 3-34-57; очулата — 3-34-39; — 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үнүрүкчүлөр — 2-27-41, соаун келбейн баргына — 2-32-73; бухгалтерия — 3-37-11.
Солунга парлантыгын материалдарын авторларынын бол-галары резакциянын түрүжү-биле түшпейн барып болур. Айтылган фактылары, саннары болгаш өскө-дө адына амыгы азы авторлар боттары харысалгалыг.